

Archeologische Begeleiding
Eenigenburg, Surmerhuizerweg 9
gemeente Harenkarspel.

HOLLANDIA reeks 45

COLOFON

Hollandia reeks nr.

Titel:	Archeologische Begeleiding Eenigenburg, Surmerhuizerweg 9 gemeente Harenkarspel.
In opdracht van:	Dhr Burger,
Centrumcoördinaat:	110260 / 528800
Auteur:	Sjeng Dautzenberg
Uitvoering:	Sjeng Dautzenberg en Guus van den Berg
Contactpersoon opdrachtgever:	Dhr Burger, Surmerhuizerweg 9 Eenigenburg, Harenkarspel
Project leiding:	Sjeng Dautzenberg
Illustraties:	Sjeng Dautzenberg
Definitieve versie:	2004
Oplage:	6
ISSN:	1572-3151

© Hollandia, Zaandijk 2006

HOLLANDIA, CULTUURHISTORISCH ONDERZOEK EN ARCHEOLOGIE
tuinstraat 27a
1544 rs zaandijk
☎ 075 - 622 49 57
✉ archeo@xs4all.nl

INHOUD

Inleiding	4
Waarnemingen tijdens de graafwerkzaamheden	6
De historische context van Eenigenburg	9
Conclusie	11
Literatuur	12

Inleiding

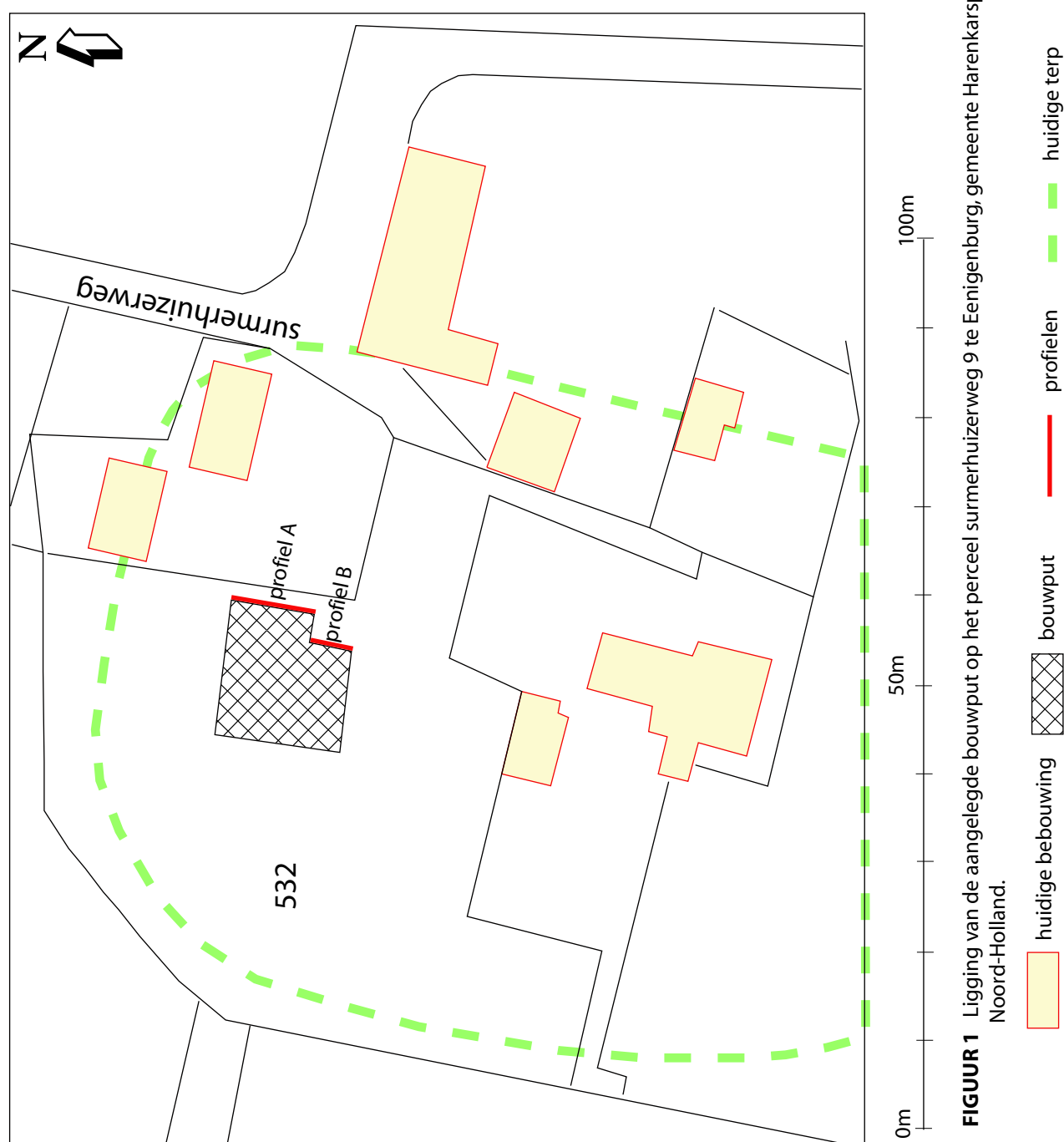
Op 15 maart 2003 werd aan de Surmerhuizerweg 9 te Harenkarspel, graafwerkzaamheden verricht voor de bouw van een nieuwe woning. De locatie bevindt zich op de flank van een woonterp in het dorp Eenigenburg, gemeente Harenkarspel. De geplande kelder met een oppervlakte van circa 100 m² en een inhoud van 273 m³, zou een bodemversturende ingreep van circa 3 meter diepte onder het maaiveld vergen waardoor eventueel aanwezige archeologische resten in en onder de terp zouden worden geroerd.

De plannen voor deze bouw werden in 2002 door de gemeente Harenkarspel goedgekeurd waarbij volgens de vigerende beleidsregels, een archeologische inventarisatie van de plaats diende plaats te vinden. Volgens de in 2002 geldende regelgeving werd vanuit de provincie Noord-Holland geadviseerd om dit te doen in de vorm van een archeologische begeleiding bij de graafwerkzaamheden, hetgeen door de gemeente Harenkarspel als een van de voorwaarden werd gesteld bij de afgifte van de bouwvergunning aan de opdrachtgever. Hierbij dient te worden vermeld dat de beleidsregels sindsdien zijn veranderd en archeologische begeleiding alleen nog mag volgen op een selectiebesluit in de vorm van een inventariserend archeologisch vooronderzoek, vergezeld met een vooropgesteld en getoetst programma van eisen. (noot 1)

Het veldwerk werd uitgevoerd door G. van den Berg en S. Dautzenberg. De rapportage en redactie was in handen van S. Dautzenberg en J. de Koning (Hollandia).

De locatie van de bouwput is aangegeven in figuur 1 en bevond zich tegen de noordelijke rand van de terp te Eenigenburg, op een afstand van circa 25 meter van het middelpunt van de terp verwijderd. De centrumcoördinaat van de locatie is: 110260 / 528800.

Waarnemingen tijdens de graafwerkzaamheden

De verrichte werkzaamheden tijdens de aanleg van de bouwput waren de observatie van het vlak in de put tijdens het graafwerk en het leesbaar maken van dit vlak en het leesbaar maken van de wand van de ontsluiting in noord-zuid richting. Dit profiel van de bodem werd getekend en gefotografeerd. Omdat er geen sporen in het horizontale vlak werden aangetroffen die niet in het dwarsprofiel zichtbaar waren, was het niet nodig metingen en tekeningen in het vlak te maken.

Tijdens en na de aanleg van de bouwput kon de tot stand gekomen dwarsdoorsnede van de bodem worden bekeken, gefotografeerd, en worden getekend (zie figuur 2).

In dit profiel was de gelaagde opbouw van de terp duidelijk zichtbaar. Het pakket van ophogingen bedroeg een dikte van 2.65 tot 3.00 meter (het hoogste punt op het perceel bedroeg 2.85 meter +NAP).

De natuurlijke ondergrond onder de terp (laag 11) was zichtbaar door mensen bewerkt als gevolg van het belopen van de bodem (laag 10) voor en tijdens het grondverzet plaatsvond. Vervolgens is (dit deel van) de terp aangelegd (laag 9,8 en 7) en was laag 7 het eerste niveau waarop geleefd werd. In deze laag werden drie scherven aangetroffen. Het betrof twee scherven Paffrath aardewerk (V3), waarvan een randfragment, en één Pingsdorf scherf (V2), hetgeen een datering van de laag in de 12e eeuw waarschijnlijk maakt (noot 2). In het zuidelijke deel van profiel B was een intensief belopen niveau van enkele centimeters dikte zichtbaar dat was afgedekt met een laag stro van rietstengels (laag 7a en 7b). Vanuit dit niveau was een 1.30 meter diepe kuil (12) gegraven, mogelijk als paalkuil, die weer gedempt is met aarde. Er bevond zich geen paal in deze kuil en ook geen afval zoals aardewerk, bot, puin of organisch materiaal.

De lagen 6, 5 en 4 vormen de eerste “ophoging” van de terp. Laag 6 en 5 waren “schoon”, maar laag 4 bevatte fragmenten van roodbakkend aardewerk, voorzien van dubbelzijdig glazuur van degelijke kwaliteit waaronder een stuk van een “geknepen” oortje dat waarschijnlijk uit de 17e eeuw dateert (na 1600). Over de lagen 6 en 5 kon geen uitsluitsel worden verkregen maar laag 4 lijkt in de Nieuwe Tijd gedateerd te kunnen worden.

De tweede ophoging, laag 3, 2 en 1 zijn van zeer recente oorsprong zoals bleek uit 19e en 20e eeuwse aardewerk en bouwpuin dat door deze lagen gemengd was. Laag 3 is een overblijfsel van uitbreiding van de terp.

Dwarsdoornede van de bodem (Legenda bij figuur 2)

De beschreven lagen (eenheden) zijn beschreven in volgorde van ontstaan (tijdschronologisch):

Laag 11:

Het diepste vlak dat werd aangelegd tijdens het graafwerk reikte tot in de natuurlijke ondergrond onder de terp. Dit niveau had een gelaagdheid van kleiig zand en klei met hierin dunne laagjes met een hoog humusgehalte. Waarschijnlijk betreft dit een marine sediment dat is afgezet toen er nog een open verbinding met de zee bestond en correspondeert dit met de op de geomorfologische kaart aangegeven vlaktes van getijafzetting (2M55 en 2M35A; ten Cate, 1981).

De gelaagdheid liep af in zuidelijke richting (in de richting van het middelpunt van de terp) als gevolg van de druk die het gewicht van de terp door de eeuwen op de ondergrond heeft uitgeoefend.

Laag 10:

Deze laag was wat betreft samenstelling gelijk aan laag 11 maar hierin was de lithologische gelaagdheid onregelmatig als gevolg van het belopen van het oppervlak tijdens de eerste fase van ophoging van de bodem (met laag 9).

Laag 9:

De eerste (oudste) ophogingslaag van de terp. Hierin bevonden zich hoofdzakelijk plaggen van zandige kleigronden, waarin de gelaagdheid van de bodem waaruit deze plaggen kwamen nog goed zichtbaar was en ook de humusrijke restanten van A- en B-horizonten uit deze oorspronkelijke bodems te zien waren.

Laag 8:

Deze laag was vergelijkbaar met laag 9 maar was anders van kleur en meer "gehomogeniseerd" als gevolg van oxidatie en uitspoeling. Laag 8 en 9 waren oorspronkelijk echter identiek.

Laag (spoor) 12:

Kuil met zeer heterogene vulling zonder gelaagdheid en zonder vondsten. De kuil is op onnatuurlijke wijze opgevuld c.q. dichtgegooid door mensen. Mogelijk is het een uitgraafkuil van een eerder in de grond geplaatste paal.

Laag 7:

Bewoningsniveau uit de vroegste gebruikperiode van (dit deel) van de terp. De grond bestond uit gemengd zand met klei met een hoog gehalte aan ijzerconcreties, organische stof en insluitsels (gebakken klei, as, schelpen en mosselschalen).

Laag 7a (alleen in profiel B):

Bruin/zwarte laag bestaande uit riet of stro met brokken grijze klei.

Laag 7b (alleen in profiel B):

Zeer compacte laag bestaande uit zandige klei, waarschijnlijk loopvlak of erf, bovenin zeer donker (veel koolstof).

Laag 6:

Ophogingslaag van heterogene samenstelling, meest zand met een vrij groot aandeel kleideeltjes. Zeer ijzerhoudend, bruin van kleur. Opvallend "schoon" (geen insluitsels).

Laag 5:

Ophogingslaag bestaande uit grijs, licht kleiig zand zonder insluitsels.

Laag 4 (alleen in profiel A):

Grijs tot bruin/zwart zandige klei met een hoog gehalte organische stof en brokken gedroogde/ gebakken leem. In deze laag bevinden zich laagjes houtskool en de samenstelling is zeer compact.

Laag 3 (alleen in profiel A):

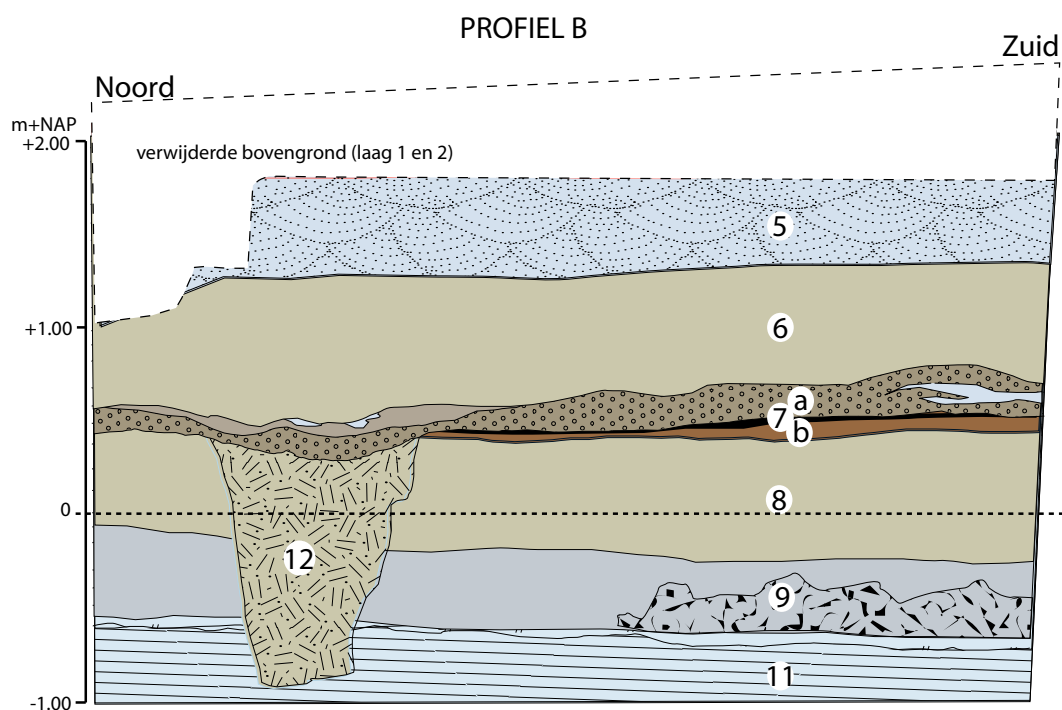
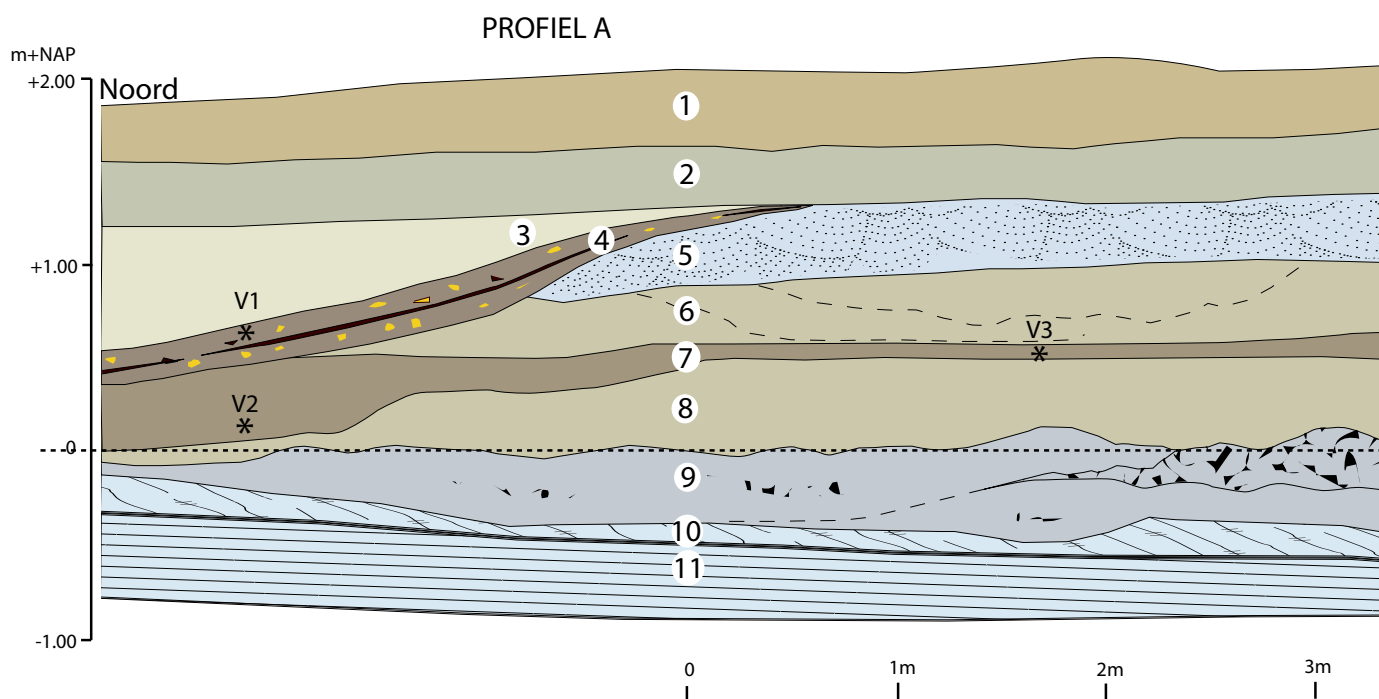
Opgebrachte kleilaag met zandbrokken van groengrijze tot gele kleur, mogelijk als gevolg van de aanwezigheid van fosfaathoudende ijzerverbindingen.

Laag 2:

Zeer gemengde laag van zand en klei met veel 19e/20e eeuwse puinresten

Laag 1:

Bouwvoor, als laag 2, rul en veel organische stof.

FIGUUR 2
Profiel A en Profiel B, Surn
zie locatiekaartje (figuur 1)

De historische context van Eenigenburg

De strijd tussen de Hollandse Graven en de Westfriezen

De Graven van Holland (noot 3) leverden in de Middeleeuwen een energieke strijd om controle over de Westfriezen te krijgen. Waarschijnlijk wilden de Westfriezen hun onafhankelijkheid nooit volledig opgeven tot groot ongenoegen van de Graven, die altijd streefden naar gebiedsuitbreiding en volledige controle over hun gebieden, dus ook over de drassige rurale gebieden in de kop van Noord-Holland.

Graaf Willem II ondernam in de winter van 1256 een poging de vrijzinnige Westfriezen te bedwingen maar zakte bij Hoogwoud met volle uitrusting door het ijs en werd vermoord waarna de Hollanders zich moesten terugtrekken. Zijn zoon Floris V zette de strijd voort. Nadat de 18 jarige Graaf in 1272 een wederom mislukte poging ondernomen had, besloot hij het tien jaar later nogmaals op meer uitgebreide en doordachte wijze; hij besloot een reeks dwangburchten te bouwen in de kop van Noord-Holland om van hieruit meer grip op het gebied te krijgen. Een van deze burchten zou de Eenigenburg zijn. De burchten werden allen in de jaren na 1282 gebouwd en zelf nam de graaf zijn intrek in het kasteel van Medemblik. Na zijn dood in 1296 brak een nieuwe opstand uit, gesteund door de bisschop van Utrecht, waarbij volgens de bronnen de Eenigenburg en Wijdenes werden verwoest en gesloopt.

De Eenigenburg in de historische bronnen

Er zijn vier kroniekschrijvers die melding maken van deze burchten, maar de kronieken zijn niet duidelijk genoeg om er uit op te maken waar deze burchten zich precies bevonden en geven niet dezelfde namen voor de burchten. De schrijver Beka (14e eeuw) meldt dat Floris V vier kastelen stichtte: “Medemblik, Eenigenburch, Middelburgh en Nijenburch”. Een andere kroniekschrijver met de naam: “de clerck uten laghen landen” noemt ook deze vier kastelen. In de kroniek van Johannes à Leidis wordt de burcht te Wijdenes hier nog aan toegevoegd. De hof-kroniekschrijver Melis Stoke spreekt echter weer niet over de Eenigenburch, maar vermeldt wel weer het slot te Wijdenes. Daarentegen noemt hij wel als enige van de schrijvers “de Nuwendoorn” (Groesbeek 1981).

Deze onduidelijkheid over de Eenigenburg en de Nieuwendoorn zijn de redenen waarom er bij de historici altijd onenigheid heeft bestaan over de vraag of “de Eenigenburgh” al dan niet identiek was met “Nieuwendoorn”. Melis Stoke vermeldt dat de bouw van de burcht Nieuwendoorn bij de verwoesting na de dood van Floris in 1296 nog niet voltooid was. Dit zou kunnen verklaren dat het gemakkelijk ten prooi zou kunnen zijn gevallen aan de invallende Westfriezen. Beka vermeldt daarnaast in zijn (14e eeuwse) kroniek ook de afbraak van een kasteel genaamd castrum Eijnighenburch.

De historische bronnen vermelden in ieder geval geen herbouw, en wijzen niet op het voortbestaan van een kasteel Eenigenburg. Dit in tegenstelling tot Nieuwendoorn. Kasteel Nieuwendoorn werd herbouwd en in 1321 aan een zekere “Jan van Polanen” in bruikleen gegeven. Tot het jaar 1367 wordt er in de bronnen regelmatig melding gemaakt van het kasteel (Groesbeek 1981).

Het probleem is wellicht tweeledig: Ten eerste is de vermelding in de kronieken niet

consequent en verschijnt soms de naam Eenigenburg en soms de naam Nieuwendoorn. Met name de afwezigheid van de naam Eenigenburg bij Melis Stoke overtuigt de historicus Noordeloos (1959) ervan dat de vermelding Eenigenburg bij de schrijvers feitelijk het slot Nieuwendoorn betreft, tenzij het tegendeel door archeologisch onderzoek wordt aangetoond. Ten tweede zijn de locaties Nieuwendoorn en Eenigenburg slechts 1300 meter van elkaar verwijderd en zou door deze nabijheid gemakkelijk de dubbele toponimische vermelding naar één versterking kunnen verwijzen. Het toponiem Eenigenburg is tot op heden blijven bestaan en de akker waar de funderingen van kasteel Nieuwendoorn in 1948 door boer Biersteker werden ontdekt droeg ten tijde van de ontdekking nog steeds de naam “Nieuwe Deuren”.

Archeologische vondsten te Eenigenburg

In tegenstelling tot het grootscheeps blootleggen van de fundamenteën en grachten van het kasteel Nieuwendoorn in het jaar 1960, op het bij dijkdoorbraken verspoelde akkerland van boer Biersteker (Groesbeek 1960), is het archeologisch onderzoek op de grote terp van Eenigenburg beperkt en bovendien slecht gedocumenteerd:

In de terp werden bij graafwerkzaamheden stenen funderingen aangetroffen van een ronde constructie. Wanneer, door wie, en om welke redenen de graafwerkzaamheden werden verricht is onbekend. Dit moet vóór 1958 zijn geweest want Renaud vermeldt deze vondst in zijn artikel. De melding van de vondst is opgenomen in de ARCHIS-database onder waarnemingsnummer 37953. De beschrijving luidt: “Kunstmatige heuvel in het dorp Eenigenburg, waarop een school en een huis staan (*noot* 4). In de tuin van dit huis heeft de eigenaar de funderingen van het kasteel gevonden. Het kasteel zou na de moord op Floris V verwoest zijn. Het is mogelijk dat het kasteel al voor Floris V bestond. De aangetroffen funderingen lijken op die van een ronde toren”. Dit is de enige officiële vondstmelding van deze terp afkomstig en bevat behalve deze beschrijving geen verdere details.

In Schoneveld (19??) staat beschreven dat er op de terp in 1978 op een willekeurige plaats een “proefput” gegraven is door heer Wagenaar uit Krabbendam waarbij op een diepte van circa -0.10 tot -0.35 m +NAP (circa 3 meter onder maaiveld) drie houten palen werden aangetroffen die in de ondergrond staken. De bodemlaag waarin de palen zich bevonden werd afgedekt door een laag waarin zich geglaazuurd aardewerk bevond (hetgeen op een datering in of ná de 13e eeuw wijst). Het hout en de laag waarin dit zich bevond kon niet worden gedateerd. Er wordt in het artikel ook geen melding gemaakt van muurresten, bakstenen of ander bouwpuin. Omdat bovendien de locatie van de put onbekend is, is het moeilijk hier enige conclusie aan te verbinden.

Conclusie

De woonterp Eenigenburg is in historisch en archeologisch opzicht van hoge waarde. Over het ontstaan van deze terpen in Noord Nederland in de Middeleeuwen is nog weinig bekend. Bovendien bestaat er over de aard en omvang, en over de datering van een burcht in de terp in de woonkern Eenigenburg veel onduidelijkheid. Dit komt doordat er wel delen van een ronde toren zijn gesignaleerd bij eerdere graafwerkzaamheden maar dit niet gedegen kon worden onderzocht. Bovendien maken middeleeuwse kronieken melding van de burchten Eenigenburg en Nieuwendoorn, maar bestaat er geen helder verband tussen de twee.

Op het perceel Surmerhuizerweg 9 werden geen resten van steenbouw en/of een gracht aangetroffen bij de aanleg van de bouwput. Doordat de dwarsdoornede kon worden onderzocht, werd echter meer duidelijk over het ontstaan van de terp:

De terp lijkt (ter plaatse van de bouwput) te zijn ontstaan in de 12e eeuw. Dit kan worden geconcludeerd uit de scherven van aardewerk die zich in het eerste (oudste) loopniveau van de terp bevonden. Deze datering komt overeen met nieuwe inzichten over het ontstaan van deze terpen in Noord-Holland. Historisch, bodemkundig en meteorologisch onderzoek (Buisman 1998) toont aan dat gedurende de 12e eeuw vele overstromingen hebben plaatsgevonden die het noodzakelijk maakten dat dergelijke terpen werden opgeworpen (noot 5). Na de 16e eeuw (en later) is de terp twee maal opgehoogd waarbij bij de laatste fase van ophoging de terp tevens is uitgebreid in noordwestelijke richting waarbij een deel van het eerdere loopvlak moet zijn geëgaliseerd.

Literatuur

Buisman, J. 1998; *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen*. deel I.

Cate, ten, J. A. M. 1981; *Geomorfologische kaart van Nederland* 1: 50.000, kaartblad 14 Medemblik. Stichting voor Bodemkartering (STIBOKA).

Groesbeek, J.W. 1981; *Middeleeuwse kastelen van Noord-Holland, hun bewoners en bewogen geschiedenis*.

Noordeloos, P. 1959; Heerlijkheden in West-Friesland, *Westfrieslands oud en nieuw*.

Renaud, J.G.N. 1958; Graaf Floris V als burchtenbouwer, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, jrg. 8 - 1957-'58.

Schoneveld, van, W.K. (19??), *Een kijkje in de geschiedenis van Eenigenburg*.

NOTEN:

1 De voorwaarden waaronder archeologische begeleiding kan worden geadviseerd zijn sinds december 2002 veranderd, zie: informatiebulletin van de Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA), nummer 2, december 2002.

2 Pingsdorf komt in de 11e eeuw voor in Noord-Holland, Paffrath wordt echter in de 12e eeuw gedateerd in dit deel van Nederland.

3 Deze Graven stamden uit een geslacht dat sinds de 10e eeuw een belangrijke rol speelde in Holland (Graaf Dirk I werd in een oorkonde uit 922 als eerste vermeld).

4 Dit voormalige schoolgebouw bestaat nog en bevindt zich in het centrum (midden) van de terp.

5 Het jaar 1163 was bijvoorbeeld een waar rampjaar waarbij zelfs grote delen van de lage landen definitief aan de meren en aan de zee ten prooi vielen.